

Adéla Dražanová, Tereza Šupová

BĚLORUSKO

na cestě ke svobodě

**s úvodem
Ondřeje Soukupa**

≡ **KNIHA ZLIN**

Bělorusko na cestě ke svobodě

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.knihazlin.cz
www.albatrosmedia.cz

 KNIHA ZLIN

Adéla Dražanová, Tereza Šupová
Bělorusko na cestě ke svobodě – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2021

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

in

Adéla Dražanová, Tereza Šupová

BĚLORUSKO
na cestě ke svobodě

Protest proti výsledkům běloruských prezidentských voleb na Staroměstském náměstí v Praze, srpen 2020.
Zdroj: Shutterstock

Adéla Dražanová, Tereza Šupová

BĚLORUSKO

na cestě ke svobodě

≡ KNIHA ZLIN

Ilustrační foto

Zdroj: Shutterstock

Záběr z povolebních demonstrací v Minsku v roce 2020.
Zdroj: Shutterstock

Předmluva

Psát novinářskou knížku o událostech, které se stále vyvíjejí, je samozřejmě vždycky trochu ošemetné: situace se může změnit – a to vskutku dramaticky – za měsíc, za týden, ale třeba i za čtyřiaadvacet hodin.

I proto jsme si už na začátku práce na této knize jasně řekly, že naší ambicí není ukázat, *co* se v Bělorusku momentálně děje, ale *proč* se to děje. Jaké jsou příčiny a souvislosti, jaký je historický kontext a hlavně – kdo jsou lidé, kteří tohle všechno žijí. Lidé, kterým v určité životní fázi (většinou rané) došlo, že zkrátka nemohou sedět s rukama v klíně a nečinně přihlížet, jak někdo decimuje jejich vlastní zemi. Právě na jejich osudech jsme se pokusily ilustrovat, kam Bělorusko doputovalo za posledních třicet, čtyřicet nebo snad i více let.

Každý z příběhů se přitom snaží akcentovat trochu jiné období, popřípadě jiný aspekt diktatury prezidenta Alexandra Lukašenka: v textu o Alesii Bjaljackém, legendě běloruského disentu, se podrobně zabýváme například koncem 80. let, kdy Sovětský svaz směřoval k zániku a jeho republiky (včetně Běloruska) k samostatnosti. Anebo rokem 1996, kdy se v Bělorusku konalo klíčové referendum, po němž Lukašenko získal výrazně větší pravomoci.

V příběhu reportérky Iryny Chalipové zase detailněji rozebíráme volby a povolební protesty roku 2010, respektive 2011. Ales Michalevič, právník a bývalý prezidentský kandidát, popisuje podmínky v běloruském vězení a Franak Vjačorka s Tacjanou Hacurou-Javorskou, kteří patří k mladší generaci disidentů, se hojně věnují událostem z léta a podzimu 2020, kdy Bělorusko zažilo největší protirežimní demonstrace v novodobé historii. O nich nakonec vypráví i Max Ščur,

ovšem z jiného pohledu: Ščur je básník, který už přes dvacet let žije v exilu v Praze.

Tyto texty jsme pak doplnily o rozhovor s naší nejznámější reportérkou Petrou Procházkovou, která skvěle přibližuje běloruskou realitu českému čtenáři a zároveň ji výborně srovnává s realitami dalších postsovětských zemí, a také s běloruskou historičkou Alenou Markovou, která zase objasňuje otázku běloruského jazyka a státních symbolů.

Na úplný závěr jsme pak zařadily rozhovor se Svjatlanou Cichanouskou (rusky Světlanou Tichanovskou), lídryní demokratického Běloruska a podle všeho skutečnou vítězkou prezidentských voleb ze srpna 2020. Cichanouská nám interview poskytla několik týdnů před svou návštěvou Prahy v červnu 2021. Probíhalo on-line, trvalo asi tři čtvrtě hodiny a politička v něm mluvila i o osobních věcech: hlavně o svých dětech, o tom, jak se jim stýská po tátovi (jenž je v Bělorusku ve vězení), jak se na něj večer co večer ptají.

Věříme, že těchto devět kapitol dává – spolu s úvodem od našeho kolegy Ondřeje Soukupa – dohromady ucelený obraz dnešního Běloruska a pomůže čtenářům k pochopení stavu, v němž se tahle komplikovaná, ale extrémně zajímavá země nachází.

Čímž se dostáváme k onomu aktuálnímu vývoji, o němž byla řeč na začátku. Je jasné, že i když nám nešlo o jeho popis, úplně ignorovat jsme ho také nemohly (a ani nechtěly). Ponechme teď stranou pandemii covidu-19, která mimo jiné způsobila, že jsme se do Běloruska tentokrát nemohly vydat fyzicky a mnohé rozhovory musely vést on-line. Zaměřme se spíš na situaci v Bělorusku samotném.

Když jsme v únoru 2021 začínaly psát, panovala v zemi tuhá zima a protesty proti Alexandru Lukašenkovi byly spíš sporadické. Ovšem skoro všichni Bělorusové, s nimiž jsme mluvily – a zdaleka ne jen ti, jejichž příběhy najdete v knize – byli optimističtí. Říkali: Až začne jaro, až se oteplí, protestní vlna se zase vzedme. Vždyť kdo by chodil ven v minus patnácti? U nás v Bělorusku jsou protesty vždycky sezónní!

Už tehdy, a to je nutné zdůraznit, byla atmosféra v zemi velmi, velmi napjatá. Lukašenkův režim proti odlišně smýšlejícím zasahoval s obrovskou brutalitou, zatýkal je, bil a mučil, stavěl před zpolitizované soudy, posílal na dlouhé

roky do trestaneckých kolonií. Protože diktatura na počasí nehledí.

Pak přišlo jaro. Rtuť teploměrů začala bezpečně stoupat k příjemným hodnotám – ale nestalo se nic. Nová vlna protestů se nevzedmula. Minská i jiná náměstí zůstala prázdná.

Mohlo to být jinak?

Nejspíš ne.

Brutalita a nehoráznost Lukašenkova režimu i za tu krátkou dobu několika měsíců mnohokrát překročila představitelnou mez. Vždy, když se zdálo, že hůř už být nemůže, se ukázalo, že může – a o hodně.

Příkladem budiž Scjapan Latypav, mladý běloruský aktivista, který si přímo v soudní síni prorazil hrdlo propiskou, jen aby se vyhnul dalšímu mučení ve věznici. Nebo Raman Pratasevič, další opoziční aktivista, kterého chtěl Lukašenko tak moc srazit na kolena, že kvůli tomu nechal v podstatě unést civilní letadlo, kterým Pratasevič cestoval z Atén do Vilnius.

A to jsou jen ty nejkřiklavější, nejmedializovanější případy, za nimiž se ale skrývají tisíce a tisíce dalších.

Psát novinářskou knížku o událostech, které se pořád vyvíjejí, je vždy trochu ošemetné. Vždyť situace se může změnit za měsíc, za týden, za čtyřiaadvacet hodin...

A to je také přesně to, v co obě doufáme. Že v době vydání této knihy bude Bělorusko když už ne svobodné, pak aspoň na široké a bezpečné cestě ke svobodě. Vždyť jak říká Ales Bjaljacki: „Konečně jsme uviděli světlo na konci tunelu. Přičemž velmi jasně.“

Žyve Belarus!

Adéla Dražanová, Tereza Šupová
červen 2021

Srpen 2020, tisíce lidí protestují na prostranství u obelisku v blízkosti minského Muzea Velké vlastenecké války.
Zdroj: Shutterstock

Úvod

„K třetímu nástupišti přijel mezinárodní rychlík z Prahy, který dále pokračuje do Moskvy,“ uslyšel jsem na nádraží v Minsku a poprvé vstoupil na běloruskou půdu. Psal se rok 1999 a musím se přiznat, že jsem toho o Bělorusku mnoho nevěděl. Vnímal jsem ho jako jeden z postsovětských států, který k samostatnosti přišel trochu jak slepý k houslím při rozpadu Sovětského svazu. Věděl jsem, že zemi stále tvrdší rukou vládne někdejší ředitel státního statku Alexandr Lukašenko, který svou politickou kariéru založil na nostalgii po SSSR. Který vrátil sovětské symboly a zakázal národní bílo-červeno-bílou vlajku a místo rytíře ve státním znaku vrátil sovětský emblém, opozicí hanlivě přezdívaný jako „zelí“. Věděl jsem také, že někteří jeho oponenti museli odejít do exilu a že jiní, kteří mu pomáhali přijít k moci o pět let dříve, záhadně zmizeli. Díky četbě knihy *Válka nemá ženskou tvář* budoucí držitelky Nobelovy ceny Světlany Alexijevičové jsem také věděl o obrovském utrpení Bělorusů během druhé světové války. Podle různých odhadů tehdy země ztratila až čtvrtinu obyvatelstva.

Když jsem vystupoval toho letního odpoledne z vagonu, nemohl jsem vědět, že od té doby budu jezdit do Běloruska pravidelně další dvě desetiletí. Že budu šplhat na požární rozhlednu nedaleko černobylské elektrárny a měřit radioaktivitu u zbouraných domů v bezpečnostní zóně. Že budu utíkat před policejními těžkooděnci a stihnou utéct ani ne minutu předtím, než bezpečnostní složky uzavřou celé náměstí a všechny ty, kteří tam zůstali, odvedou do cely předběžného zadržení. Nemohl jsem tušit, že se budu podílet na natočení dokumentu o Kurapatech, lesu na okraji Minsku, kde NKVD zavraždila několik desítek tisíc lidí, hlavně Poláků. Mediálně

známá je spíš Katyň na současné Ukrajině, ale Kurapaty mají stejný příběh. Seděl jsem na posedu v bělověžském pralese a doufal, že uvidím zubry. V nočním vlaku z Minsku do Hrodna jsem poslouchal vyprávění zástupce ředitele vojenské nemocnice v Kábulu a na jeho popis každodennosti sovětských vojsk v Afghánistánu nikdy nezapomenu. Zpíval jsem české lidovky na večírku v redakci legendárního anarchistického satirického časopisu *Navinki*. Jezdil jsem spolu s pašeráky vodky a cigaret ve vlacích mezi Běloruskem a Polskem. Tančil jsem na koncertech pololegálních běloruských kapel, čekal na rohu jedné minské ulice na spojkou, aby mě odvedla na představení undergroundového Svobodného divadla. Takhle bych mohl pokračovat ještě dlouho. Ale to jsem tehdy nemohl vědět.

Pro člověka, který poprvé přijede do Běloruska, jak se to stalo mně před více než dvěma desetiletími, není jednoduché najít nějaký klíč pro pochopení této země. Metropole Minsk se na první pohled příliš neliší od jiných postsovětských měst. Široké bulváry s vládními budovami ve stylu stalinského klasicismu se střídají s paneláky pozdního Sovětského svazu, historické centrum o velikosti pražské Malé Strany, busta zakladatele bolševické tajné služby Felixe Dzeržinského v par-

V Bělorusku nejsou památky sovětské éry žádnou raritou. Před budovou parlamentu v Minsku dodnes stojí Leninova socha. Zdroj: Shutterstock

ku naproti budově současné běloruské KGB (ne, opravdu se nepřejmenovala), tržiště s oblečením odněkud z Asie, hipster-ské kavárny s cenami za kávu, za které by někde v regionu byl oběd. Dobře, oproti podobným městům na Ukrajině nebo v Rusku si všimnete většího množství policie, také čistoty na ulicích a menšího množství superdrahých automobilů ve srovnání s Moskvou nebo Kyjevem.

Mým klíčem se stala historie. Tu jsem spolu s archivnictvím studoval na pražské filozofické fakultě a byl jsem pod velkým vlivem teorie profesora Miroslava Hrocha o formování moderních národů ve střední a východní Evropě. Snad se na mě pan profesor nebude zlobit, když to trochu zjednoduším. Podle něj první fáze začíná zájmem o jazyk vesničanů, snahou o jeho zdokumentování a vytvoření slovníku. Ano, Josefe Jungmanne, dívám se na vás. Druhá fáze už je aktivistická. Pokud hovoříte stejným jazykem, tak začínají vznikat vzdělávací organizace, sportovní spolky jako Sokol. Existují tiskoviny, byť mají pár tisíc odběratelů. V 19. století se zakládala muzea a akademie, dnes spíše YouTube kanály. A pak přijde třetí fáze, když vznikají národní ekonomické elity a hnutí je natolik silné, že začne nastolovat politickou agendu. Vzniká tak to, čemu historikové a politologové říkají politický národ, který za příznivých okolností může získat i státnost. Český politický národ se definitivně vytvořil zhruba v 80. letech 19. století. Pokud bychom chtěli použít tuto analogii, Bělorusko se nyní nachází kolem roku 1830.

Abychom si rozuměli, to přirozeně není nic proti běloruskému národnímu obrození. Nedá se to úplně srovnávat. Česko leží ve své kotlině, která nás alespoň občas bránila před nájezdy okolí. Bělorusko leží na evropské rovině, prostírající se od Berlína po Ural, se všemi důsledky z toho vyplývajících. Území současného Běloruska bylo součástí Kyjevské Rusi, po jejím rozpadu se ocitlo, stejně jako sousední ruská knížectví, ve vazalském vztahu s tatarskou Zlatou hordou. Po dalším nájezdu Tatarů v první polovině 13. století se běloruské země dostaly pod vládu Velkoknížectví litevského a společně bojovaly proti nepřítelům na západě, což byl řád německých rytířů, a na východě s Tatary. Tehdy se v německých zdrojích poprvé objevuje jméno Bělorusko (Alba Ruthenia) jako označení pro území na jihovýchod od samotné Litvy, které

obývalo převážně pravoslavné obyvatelstvo. Období Velkého knížectví litevského je současnými běloruskými obrozenci považováno za zlatou dobu státnosti a mnozí intelektuálové se k němu odkazují podobně, jako čeští buditelé vychvalovali husitství. Ono není divu, navzdory úřednímu názvu byl běloruský vliv více než solidní, stará běloruština byla úředním jazykem až do 17. století, kdy ji vystřídala polština. Koncem 14. století se litevský velkokníže Vladislav II. Jagello stal současně i polským králem, a vzniklo tak obří království Rzeczpospolita, kde ale postupně začali převažovat Poláci. Část běloruských biskupů uzavřela v roce 1596 s katolickou církví tzv. brestlitevskou unii, a vznikla tak uniatská církev, která své rituály sloužila podle pravoslavného vzoru, současně ale uznávala papeže jako nejvyšší duchovní autoritu. Běloruská šlechta poměrně rychle přešla na používání polštiny a většina z nich začala vyznávat katolickou víru. Bohatí polští šlechtici skupovali rozsáhlá území a zaváděli polské pořádky. Jen venkované a nemajetní obyvatelé měst i nadále používali běloruštinu a zůstali věrní uniatské církvi. Polsko-litevský stát byl na svém vrcholu počátkem 17. století, kdy jeho území sahalo od Baltského po Černé moře. Jenže pokus o ovládnutí moskevského knížectví dopadl špatně a následné války s Ruskem (1654–1667) a Švédskem (1700–1721) definitivně polsko-litevský stát dorazily. S polskou verzí událostí se lze seznámit četbou děl spisovatele Henryka Sienkiewicze, eventuelně shlédnutím velkofilmů podle knih *Ohněm a mečem*, *Potopa* a *Pan Wolodyjowski* režiséra Jerzy Hoffmana. Historikové odhadují, že v důsledku těchto válek, hladomorů a pandemií zahynula dobrá polovina běloruského obyvatelstva.

Oslabený polsko-litevský stát se následně stal snadnou kořistí sílícího Ruska a došlo k třem dělením Polska v letech 1772, 1793 a 1795, kdy si Rzeczpospolitou mezi sebe rozdělily Rusko, Prusko a Rakousko. Při každém dělení Rusko získávalo více a více běloruského území a zavádělo své vlastní pořádky. V roce 1839 došlo k rozpuštění uniatské církve a o rok později k zákazu úředního pojmenování Bělorusko. Od té doby z něho byla jen západní oblast ruského impéria.

Poláci se ale nevzdávali a pravidelně vyvolávali nová a nová povstání proti ruské nadvládě. Jedno z nich vypuklo v roce 1863 a jedním z jeho vůdců byl Kastus Kalinowski. A tady

zpozorníme, protože je to jedna z nejváženějších postav běloruského panteonu. Syn zchudlého běloruského šlechtice vystudoval v Petrohradě právnickou fakultu, ale už během studií se zapojil do činnosti několika revolučních kroužků a po návratu do Běloruska s tím rozhodně nepřestal. Začal vydávat nelegální noviny *Mužyckaja prauda*, historicky první noviny v běloruštině. Sám je i roznášel nebo nechával na místech, kde si podle něj mohly najít čtenáře. A tady jsme znovu u srovnávání českého a běloruského národního obrození. V Čechách a na Moravě táhla národovecké snahy nižší střední třída, řemeslníci, řezníci, lékárníci, občas učitelé či státní úředníci, kteří tím své služební kariéře rozhodně nepomohli. O něco později se zapojili také dělníci, zejména ti kvalifikovaní. Pomáhalo tomu, že české země byly v rámci Rakousko-Uherska nejvíce industrializovanými, a tudíž docházelo k masivním přesunům česky hovořícího venkovského obyvatelstva do měst. V Bělorusku se národní buditelé obraceli k venkovanům, kteří jako téměř jediní mluvili bělorusky. Kalinouski měl na rozdíl od vedení povstání, které v zásadě chtělo jen obnovení polského království v hranicích z roku 1772, i sociální program, přinášející užitek obyčejným vesničanům.

Povstání bylo vcelku rychle rozdraceno carskými vojsky, nejdéle se drželo v okolí západoběloruského města Hrodna, kde byl velitelem právě Kalinouski. Podařilo se mu zmobilizovat značné množství vesničanů, kteří ale neměli proti regulárnímu vojsku šanci. Kalinouski se následně skrýval ve Vilniusu a doufal ve vyvolání dalšího povstání, ale o půl roku později byl zrazen jiným účastníkem povstání, zatčen a odsouzen k popravě. Ta měla být vykonána zastřelením, ale generál Michail Muravjov, který byl gubernátorem severo-západní gubernie, kam spadalo Bělorusko i Polsko rozhodl, že bude pověšen. Muravjov byl přesvědčeným zastáncem rusifikace Běloruska. „Žádná běloruština neexistuje, je to jen pokus Poláků odebrat nám ryze ruské území,“ prohlásil jednou Muravjov, který si kvůli své rozhodující roli při potlačení povstání vysloužil přezdívku „milovník šibenice“.

Ryzí náhodou jsem byl v Hrodně v roce 2004, kdy bylo stoleté výročí popravy Kastuse Kalinouského. Do vesničky, kde je jeho hrobka, nás jelo asi šedesát lidí. Jenže hned při příjezdu nám policie sdělila, že dál nesmíme, protože v chrámu

uprostřed hřbitova probíhá bohoslužba. Všichni opozičníci se tedy rozhodli jen projít vesnicí. Můj kamarád Edik tehdy prohlásil, že na to kašle, a najednou jsem se ocitl u skromného náhrobku kousek od církve. Bylo nás tam asi šest. „Jsme u hrobu člověka, který svůj život odevzdal za svobodu Běloruska. My nechceme umírat, jenom svou existencí budeme štvát Lukašenka. Tak jednoduše se nás nezbaví,“ říkal tehdy Edik a nalil panáka vodky, který postavil na náhrobek. Díval jsem se a říkal si, „oni to fakt myslí vážně“. Jako bych byl na nějakém obrozeneckém shromáždění u památné lípy, u které měl dle legendy odpočívat Jan Žižka. A došlo mi, jak moc silné to pro tehdejší účastníky muselo být. My situaci vnímáme prizmatem povídek Jaroslava Haška, který se ovšem vysmíval vyprázdněným rituálům počátku 20. století, o takových padesát let dříve to ale mělo pro účastníky úplně jiný význam. Tehdy jsem se rozhodl, že se tu běloruštinu, kterou jsem do té doby vnímal na úrovni irštiny, naučím.

Běloruština tehdy byla a v zásadě dodnes je ve složité situaci. Spolu s ruštinou jde o státní jazyk a všechny děti se ho učí ve škole. Tedy učí, je to jediný předmět, ze kterého se lze odhlásit. Stačí, když rodiče napíší dopis ředitelce školy, že jejich potomek je ve škole velmi vytížen, a proto žádají o jeho uvolnění z běloruštiny. Takže každý, kdo má školou povinnou ratolest, si jistě dovede představit, jak to asi dopadne. Odhadem zhruba třetina žáků tuto možnost využívá. Tím spíše, že prestiž běloruštiny není nijak zvlášť vysoká. „Moji rodiče doma v dětství ještě mluvili bělorusky, ale když šli na univerzitu do města a už tam zůstali, mluvili už jenom rusky. Protože bělorusky mluvili lidé jen na vesnici a oni nechtěli být za burany. Takže i na nás děti mluvili jen rusky, abychom neměli problémy a rychle se integrovali ve škole. Bělorusky jsem mluvil jenom o prázdninách, kdy jsem byl na vesnici u babičky,“ říkal mi můj kamarád Pavel Mažejka ze západoběloruského Hrodna. Podobně mluvili i další a opět se člověk nemohl ubránit analogiím s českou situací. Vzpomínky našich obrozenců jsou plné povzdechů nad jejich přáteli z mládí, kteří se později odstěhovali do velkých měst a stali se z nich zcela německy hovořící měšťané. Ostatně i Jaroslav Hašek si utahoval z nadporučíka Lukáše, který říkával: „Buďme Češi, ale nemusí o tom nikdo vědět.“

Vzhledem k tomu, že úroveň výuky v sovětských školách rozhodně nepodněcovala zájem o tento jazyk, zůstávala běloruština údělem nepočetných lingvistů a národních buditelů. „Počátkem 80. let jsem znal všech devadesát lidí v Minsku, kteří mluvili bělorusky,“ říkal mi jednou lidskoprávní aktivista Ales Bjaljacki. Což věru není mnoho, vzhledem k tomu, že Minsk má asi o sto tisíc obyvatel více než Praha. Běloruštinu na ulicích moc neuslyšíte. Počátkem tisíciletí jsem jel v trolejbusu s Bjaljackého kolegou Valjancinem Stefanovičem a ten se najednou zaposlouchal a po chvíli mi říkal: „Slyšel jsi ty dva kluky, co teď vystoupili? Mluvili bělorusky, ale já je přitom neznal,“ neskrýval radost. V pozdějších letech se ovšem běloruština stala módním jazykem, přinejmenším v některých kruzích. „Hipsteři dorazili do Minsku a mluví bělorusky,“ smála se při mé poslední návštěvě běloruského hlavního města před čtyřmi lety šéfredaktorka portálu CityDog Iryna Vidanavová. A skutečně, v nových kavárnách či barech s řemeslným pivem člověk slyšel běloruštinu čím dál častěji. Společnost Samsung dokonce udělala reklamu na své nejdražší telefony výhradně v běloruštině.

Pro člověka, který umí rusky a má alespoň základy polštiny, není příliš těžké se bělorusky naučit. Jiná věc je ovšem pravopis. První kodifikovaná podoba běloruštiny pochází z roku 1918, je dílem Bronislava Taraškeviče, a proto se jí říká *taraškevice*. Jenže v roce 1933 skončila sovětská politika nacionalizace, kdy Moskva podporovala místní národní snahy, a naopak začala prosazovat rusifikaci. Pro Bělorusko to znamenalo vlnu represí, při které byla podobně jako v sousední Ukrajině prakticky vyvražděna jedna generace spisovatelů a dalších kulturních pracovníků. A také reformu pravopisu, který se výrazně přiblížil ruštině. Vznikla tzv. *narkomovka*, která se na běloruských školách vyučuje dodnes. Jenže národně orientovaní aktivisté ji odmítají a používají *taraškevici*. Aby toho nebylo málo, existuje skupina intelektuálů, která prosazuje používání latinky s háčky podobně jako v litevštině nebo češtině.

Běloruské národní hnutí o sobě začalo dávat vědět až během perestrojky. Jeden z klíčových momentů nastal v červnu 1988, kdy v novinách *Literatura a umění* vyšel článek archeologa a kunsthistorika Zjanona Pazňaka „Kurapaty, cesta smrti“,

o pohřebišti na okraji Minsku. Na základě archeologických výzkumů a svědectví pamětníků Pazňak dokázal, že v letech 1937–1941 les sloužil jako místo poprav a pohřbení obětí sovětské tajné policie NKVD. Celkem zde bylo zabito nejspíše několik desítek tisíců lidí. Přesně to nevíme, protože archivy byly zničeny a úřady jak sovětského, tak později samostatného Běloruska rozhodně nehořely touhou případ vyšetřit. Naopak, spolek veteránů NKVD zažaloval Pazňaka a další historiky za pomluvu. Podle nich tam pohřbívali své oběti nacisté během druhé světové války. Pazňak se koncem 80. let stal politikem a založil Běloruskou lidovou frontu „Obroda“ (BNF), která byla hlavní opoziční silou a na jejíž demonstrace chodily desítky tisíc lidí. „Boj o Kurapaty byl bojem o duši národa. Co bychom to byli za křesťany, kdybychom nedokázali každému našemu zavražděnému postavit kříž,“ říkal mi na začátku tohoto tisíciletí Pazňak, když jsme natáčeli pro Českou televizi dokumentární film *Málem zapomenutý les*. Zachytili jsme tehdy na kameru aktivisty, kteří na místě stavěli desítky dřevěných křížů. Boj o Kurapaty probíhá dodnes. Úřady sice již přiznávají, že jsou zde skutečně pochovány oběti stalinistického režimu, ale současně vybudovaly v jedné části lesa automobilový obchvat Minsku a v bezprostřední blízkosti stojí

Památník obětem sovětské tajné policie NKVD v Kurapatech je v Bělorusku dodnes předmětem sporů.

Zdroj: Shutterstock

nové obchodní centrum nebo zábavní park. V roce 2019 bylo pod záminkou zušlechtnění podoby památníku odstraněno na sedmdesát křížů, postavených opozičními aktivisty.

„Co bys chtěl v zemi, kde i KGB se stále jmenuje KGB a před jeho budovou stojí památník Felixi Edmundovičovi Dzeržinskému,“ říkal mi rezignovaně můj minský přítel Pauljuk Kanavalčyk. Asi nejlépe jsem si ambivalentnost běloruského přístupu k sovětské minulosti uvědomil v muzeu sochaře Zaira Azhura v běloruském hlavním městě. Azhur, který pocházel z okolí východoběloruského Vitebsku, krátce studoval v akademii dalšího místního rodáka Marca Chagalla, ale brzy pochopil, že místo avantgardy bude mnohem bezpečnější dát se do služeb konzervativnější části sovětských elit, a stal se hlavním běloruským sochařem. Měl prakticky monopol na všechny památníky Vladimira Lenina, Marxe s Engelsem a dalších ikon sovětského režimu. Muzeum se nachází v jeho bývalém ateliéru a jeho návštěva je skutečně silný zážitek. Na ploše průměrné školní tělocvičny je 283 soch a bust, takže člověk neví, kam se dívat dříve. Podél jedné stěny jsou například jen busty a sochy Vladimira Lenina. Další police s Marxy a Engelsy dává vzpomenout na starý vtip o vzorkovníku plnovousů. Až po nějaké chvíli jsem si všiml sochy Dzeržinského, tohoto zakladatele Čeky, první sovětské tajné policie a předchůdkyně NKVD a KGB. Dzeržinskij v nadživotní velikosti drží v náručí zjevně umírající děvčátko. Samozřejmě, byla to narážka na oficiální představování Dzeržinského jako člověka starajícího se o sirotky, kterých bylo v sovětském Rusku po bolševické revoluci a následné občanské válce více než dost. Ale když si člověk uvědomil, kolik lidí, možná včetně rodičů té holčičky, měl Dzeržinskij a jeho organizace na svědomí, nebylo mi dobře po těle. Azhur žil až do roku 1995 a v posledních letech chtěl vytvořit bustu svého někdejšího učitele Marca Chagalla. Nikdy ji ale nedokončil a v muzeu je jen neforemné torzo. I to mi v kontrastu s formální dokonalostí různých vůdců proletariátu přišlo symbolické.

Ale vraťme se k Zjanonu Pazňakovi. Jeho BNF se dostala po rozpadu Sovětského svazu do samostatného běloruského parlamentu a byli to právě oni, kteří prosadili zavedení bílo-červenobílé státní vlajky a státního znaku Pahoňa, odvozeného